

ДО ПИТАННЯ ВОЛОДІННЯ ЗАМКОМ РІВНЕ РОДИНОЮ ОСТРОЗЬКИХ У СЕРЕДИНІ XVI ст.

У статті розглянуто матеріали 31-ї та 38-ї Книги записів Литовської метрики. Опубліковано документи з історії Рівненського замку, який у середині XVI ст. був у володінні родини Острозьких.

Ключові слова: м. Рівне, Литовська Метрика, документ, родина Острозьких

In the article the materials of the 31st and 38th books of the Lithuanian Metric are reviewed. The documents of the history of Rivne castle, which in the middle of the XVI century was in the possession of the Ostrozhsky's family, are published.

Keywords: Rovno city, Lithuanian Metric, document, Ostrozhsky's family

Дослідження історії окремих князівських родів, які склали основне ядро політичної еліти українських земель Великого князівства Литовського, часто ускладнене недостатньою кількістю джерельного матеріалу. Тому публікації документів потрібно лише вітати.

У цій статті ми звернемо увагу на три документи із 31-ї [1] та 38-ї Книг Записів Литовської метрики [2]. Вони стосуються історії Рівненського замку, яким певний час володіла княгиня Беата з Костельця, дружина князя Іллі Костянтиновича Острозького. Обрана тема є частиною спільного науково-дослідницького проекту для молодих вчених Президії НАН України, який виконується нами спільно із колегою Андрієм Блануцею.

Перший документ датований 18 жовтня 1546 р. Він є господарським підтвердженням заставного листа на замок Рівне, з містом та усіма прилеглими територіями, людьми та їх повинностями й податками від троцького воеводи, князя Іллі Костянтиновича Острозького, своїй дружині, – княгині Беаті з Костельця, у сумі шести тисяч кіп грошей до її смерті. У нараційній частині документа великий князь литовський Сигізмунд II Август повідомляв, що до нього звернулася княгиня Беата з Костельця, дружина князя Іллі Острозького, із проханням підтвердити заставний лист свого чоловіка, а також вписати його до підтвердного листа. Достатньо виразно та цікаво виглядала причина такого прохання: “Нижли ижъ в томъ листе-записе его для нездоренья, коли его писано нетривалымъ черниломъ, мало не все писмо выпадало и вытерлося, такъ же заледвей на тотъ час могъ быти перед нами достаточне вычестен и вырозумен”. Господар задовольнив прохання княгині. Таким чином вказаний документ складається із двох частин та містить у собі вписаний лист князя Іллі Костянтиновича Острозького, датований 7 серпня 1539 р. Надзвичайно важливою є диспозиція основного тексту, у якій господар вказував, що вписаному тексту потрібно вірити, як справжньому: “... абы тому привильно н(а)шуму, в которомъ тотъ записъ есть, слово от слова вписанъ, перед каждымъ врядомъ и правомъ, и инде везде, где бы кольвекъ потреба того вказывала, зуполная вера о моцъ дана была не инакъ, одно яко бы тежъ и самъ тотъ головный листъ и записъ заставный”.

У другому документі йдеться про позов князя Василя Костянтиновича Острозького на княгиню Беату з дочкою Алжбетою стосовно володіння замком Рівне. Позивач хотів, щоб княгиня своєю присягою підтвердила своє право на володіння названим замком, оскільки “ему многы листов на именья его недоставаетъ”. У відповідь Беата повідомила, що замок Рівне є материзною її покійного чоловіка, князя Іллі. Його він отримав після смерті матері, княгині Анастасії Гольшанської, першої дружини князя Костянтина Острозького, а після смерті Іллі Костянтиновича цей замок у спадок перейшов їй та її дочці. Саме на цьому Беата і присягнула. Враховуючи дану присягу, князь Василь Острозький визнав правоту княгині Беати, а господар Сигізмунд II Август підтвердив це своїм листом (27 жовтня 1546 р.).

Розглянуті документи були нами віднайдені у 31-ї Книзі записів Литовської Метрики. Крім цього, вони також були вписані у 29-у Книгу записів та надруковані нами у 2011 рр. Незважаючи на це, вважаємо повторну публікацію актуальною, оскільки це дає можливість провести порівняльний аналіз двох незалежних копій, що, своєю чергою, засвідчує високий рівень роботи великокнязівської канцелярії. У посиланнях ми зазначитимемо різночитання.

З третього документа дізнаємось про зміну власника Рівненського замку. Він, як і попередній, складається із двох частин. В основному тексті Сигізмунд II Август наказав записати до канцелярських книг лист княгині Беати з Костельця, яким вона відписала на вічність своєму зятю, князю Семену Юрійовичу Слуцькому, замок Рівне, півзамку Степаня, замок Берездів або Хлапотин, замок Сатіїв або Жарнівка з усіма прилеглими землями. Оскільки через ворубу княгиня не могла бути особисто присутня перед князем, то оригінал записного листа перед господарем предстали її довірені особи. Великий князь литовський, відмітивши, що “над Статутъ земський ни в чомъ неотступуемъ, ненарушываемъ и его при моцы зоставуемъ на вси потомные часы”, наказав вписати лист княгині від 20 травня 1559 р. як до книг великокнязівської канцелярії, так і до цього листа, отриманого князем Семеном Слуцьким (7 червня 1559 р.).

При підготовці документів до друку ми скористались розробленим В. Німчуком критично-дипломатичним методом публікації [3, с. 18–21]. Літери, які вийшли з ужитку, позначались сучасними. Передачу паєрика уніфіковано через *й*. Заголовки до документів передаються курсивом українською мовою. У кінці кожного документа міститься інформація про місце знаходження оригіналу та публікації.

Публікація документів

№ 1. 1546, жовтня 18. Вільно. Підтвердження та вписання заставного листа на замок Рівне, з містом та усіма прилеглими територіями, людьми та їх повинностями й податками від троцького воеводи, князя Іллі Костянтиновича Острозького, своїй дружині, княгині Беаті з Костельця, в сумі шести тисяч кіп грошей до її смерті.

[63зв.] **Потверженъе и вписанье листу заставного на замок Ровное з местом и со всеми до него принадлежностями от воеводича троцког(о), кн(я)зя Ильи Костянтиновича Острозског(о), малжонце ег(о), кн(я)гини Бياته с Костелца, в суме п(е)н(я)зей до живота ее заведеног(о)¹.**

Жикгимонт Августъ, Божю м(и)л(о)стью корол полский, великий кн(я)зь² литовский, руский, пруский, жомойтский, мазовецкий и иных.

Чинимъ знаменито симъ н(а)шимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его услышитъ, нынешнимъ и напотомъ будучимъ, кому будетъ потребъ того ведати.

Била намъ чоломъ кн(я)гини Ильиная Костянтиновича Острозская, кн(я)гини Бията с Костелца, и покладала перед нами листъ на паркгамине писаный, малжонька своего, воеводича || [64]³ троцког, старосты браславского и веницкого, кн(я)зя Ильи Костянтиновича Острозского под печатью и с подписомъ руки его⁴ властное, и под иными многими печатями завесистыми, которымъ онъ листомъ своимъ вызнаваетъ, ижъ онъ для некоторыхъ своихъ великих, а пилныхъ потреб и для службы н(а)шое г(о)с(по)д(а)рьское, позычилъ в жоны своее, кн(я)гини Бияты Костелецкое, суму п(е)н(я)зей шесть тысячъ копъ грошей, которыхъ, она грошей набывла в приятелей своихъ. И в той суме п(е)н(я)зей оставил он ей, жоне своей Бияте, в тыхъ шести тысячей копахъ грошей замокъ свой материстый Ровное з местомъ и з дворы, и селы своими и боярскими, и з людми, и зъ ихъ землями и⁴ службами, и поплаты, и со всемъ тым, што колвекъ к тому замьку прислухаеть, яко⁵ ширей на ономъ листе его описуетъ, до ее живота. Нижли ижъ в томъ листе-записе его для нездоренья, коли его писано нетривалымъ черниломъ, мало не все писмо выпадало и вытерлося, такъ же заледвей на тотъ час могъ быти перед нами достаточне вычестен и вырозумен. И⁶ била намъ чоломъ абыхмо ласку н(а)шу г(о)с(по)д(а)рьскую вчинили и тотъ листъ и записъ кн(я)зя Ильин, мужа ее, на которомъ онъ в той суме п(е)н(я)зей шести тысячей

¹ У попередній публікації заголовок написано по іншому.

² У попередній публікації продовження інтитуляції відсутнє.

³ У попередній публікації слово відсутнє.

⁴ У попередній публікації літера відсутня.

⁵ У попередній публікації пропущене слово “то”.

⁶ У попередній публікації літера відсутня.

копъ грошей замокъ свой Ровное ей заставил и записалъ, подтвердили н(а)шимъ листомъ, и тотъ листъ его, покуль може быти вычтенъ, в сес н(а)шъ листъ слово *от* слова казали вписати.

Яко жъ мы на ее чоломъбитъе то вчинили, тотъ запис мужа ее, кн(я)зя Ильинъ, в сес н(а)шъ привилей вписати велели, который слово *от* слова такъ се в себе маеть:

“Я, кн(я)зь Илья Костянтинович Острозский⁷, воеводичъ троцкий, староста браславский и веницкий, чиню явно и визнаваю симъ моимъ листомъ.

Ижъ есми для некоторых моих великих, а пилних потребъ и для службы г(о)с(по)д(а)рьское, позычилъ в жоны моее, кн(я)гини Бияты Костелецкое, суму п(е)н(я)зей шести тысяч копъ грошей, которыхъ она грошей набыла в приятелей своих. Ино я в той суме п(е)н(я)зей заставил жоне своей Бияте в тыхъ шести тысячахъ копахъ грошей замокъ материстый Ровное⁸ з местомъ и⁹ дворы, и села мои и боярские, со всемъ, што кольвекъ к тому замку прислухаеть, и з людьми тоз(о) замку и сел, и зъ ихъ всеми землями пашными и борными, и зъ ихъ роботами и поплаты грошовыми, и медовыми, и овсяными, бобровыми и куничными, с полми и зъ сеножатъми, з гаи, з дубровами, з боры, з леси, с озеры, з реками и з речками, з бобровыми гоны, и зъ зеремяны, зъ ставы и зъ ставищи, з млыны и зъ ихъ вымельки, з ловы звериньными и пташими, и с пустовщинами, со всемъ потому, яко ся тотъ замокъ и место || [64зв.] и дворы и села того замку в себе ся мають. И маеть жона моя, кн(я)гини Бията, тотъ замокъ со всемъ с тымъ в той суме п(е)н(я)зей держати и вживати до своего живота.

А при томъ были и того добре сведоми: г(о)с(по)д(и)нь и отецъ н(а)шъ владыка володимерский и берестейский Геналаей,¹⁰ а г(о)с(по)дин и отецъ н(а)шъ вл(а)д(ы)ка луцкий и острозский Арсений¹⁰, а господин и отецъ н(а)шъ архимандритъ жидитиньский Варсонофей, а господин и добродей мой ласкавый, кн(я)зь Федор Михайлович Чарторыйский, староста луцкий, а пан Станислав Фалчевский, староста кремянецкий, а кн(я)зь Сольтанъ Михайлович Соколинский¹¹, хоружий земли Вольнское, а панъ Василей, а панъ Петръ Чаплиничи, а панъ Семень Миткович Бабинский.

А на твердость того моег(о) листу и печатъ есми свою приложилъ к сему моему листу. И просилъ есмо г(о)с(по)д(и)нов и отцов н(а)шихъ, владыкъ, и тыхъ описаныхъ кн(я)зей и пановъ ихъ м(и)л(о)сти о печати. Ихъ м(и)л(о)сть на мою прозбу то вчинили и печати свои приложили к сему моему листу.

Писанъ у в Острозе, под летъ Божего нароженья тысяча пятьсотъ тридцать девятого, м(е)с(я)ца августа семьдъ ден. Инъдикта вторыйнадцать.

И подписъ руки властное кн(я)зя Ильинъ”.

И з ласки н(а)шое г(о)с(по)д(а)рьское на чоломъбитъе кн(я)гини Бияты тотъ листъ и запис кн(я)зя Ильин и оную суму п(е)н(я)зей шесть тысяч копъ грошей, в которомъ он ей тотъ замокъ заставил, водле кн(я)зя Ильиног(о) запису кн(я)гини Бияте подтвердили и симъ н(а)шимъ листомъ подтверждаемъ до ее живота. Маеть кн(я)гини Бията тотъ замокъ Ровное з местомъ и зъ селы к нему прислухающими, и¹² боярские селы, з людьми и зъ ихъ землями, службами, и поплаты и со всемъ тымъ, яко ся тотъ замокъ самъ в себе и в пожиткохъ своихъ маеть в той суме п(е)н(я)зей на себе держати и его вживати до живота своего водле листу заставного мужа своего. А што ся дотычетъ того запису кн(я)зя¹³ Ильиног(о), который есть в сес н(а)шъ листъ уведен для нетривалого писма, хочемъ того мети, абы тому привильно н(а)шому, в которомъ тотъ записъ есть слово *от* слова вписанъ, перед кождымъ врядомъ и правомъ, и инде везде, где бы кольвекъ потреба того вказывала, зуполная вера о моцъ дана была не инакъ, одно яко бы тежъ и самъ тотъ головный листъ и записъ заставный кн(я)зя Ильин оказан и покладан был.

А для лепшого сведомья и твердости и печать н(а)шу казали есмо привесити к сему н(а)шому листу.

Писанъ у Вильни, под летъ Бож(его) нарож(енья) 1546, м(е)с(я)ца октября, 18 ден. Индиктъ 5.

Валерыянъ, писар¹⁴. ||

Оригинал: Российский государственный архив древних актов. – Ф. 389 (Литовская метрика). – Оп. 1. – Ед. хр. 31. – Л. 63об. – 64об.

Публікації: Вашук Д. Місто Рівне у документах Литовської Метрики (за матеріалами 29-ї Книги Записів) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 22. – Рівне: РДГУ, 2011. – С. 263 – 264.

№ 2. 1546, жовтня 27. Вільно. Підтвердження господарським вироком права на володіння Рівненським замком з усіма належними територіями княгині Беати з Костельця, дружині князя Іллі Костянтиновича Острозького, та її дочці князні Альжбеті.

[58зв.] Потверженъе вырокомъ¹⁵ г(о)с(по)д(а)рьскими на замокъ Ровеньский кн(я)гини Ильиной Костянтиновича Острозкой, кн(я)гини Бияте с Костелца и дочце ее м(и)л(о)сти.

Жигимонт Августъ, Божью м(и)л(о)стью королъ полеский, великий кн(я)зь¹⁶ литовский, руский, пруский, жомойтский, мазовецкий и иных.

Ознаймемъ симъ н(а)шимъ листомъ.

Жаловалъ намъ воеводичъ троцкий, кн(я)зь Василей Костянтинович Острозский на невестку свою, кн(я)гиню Ильиную Костянтиновича Острозскую, кн(я)гиню Бияту с Костелца, и дочку¹⁷ княжну Альжбету, при росправе своей, которую они очевисто перед нами межы собою мели о замокъ и именья свои, што они дали были в секвестръ до рукъ н(а)шихъ г(о)с(по)д(а)рьскихъ и домавлялся того, што ся дотычетъ замку Ровеньского, абы кн(я)гини Ильиная водле найденья и выроку первшого короля его м(и)л(о)сти Старшого, отца нашего, вчинила на томъ присегу телесную, же она на тотъ замокъ Ровеньский, в которомъ тежъ онъ себе часть быти, поведалъ и менилъ, то быти выслугою отца своего, кн(я)зя Костянтиновича, некоторыхъ листовъ, ани твердостей, што бы ему яко на выслугу отца его служили в себе не маеть, ани иныхъ ведаеть. А кн(я)гини Ильиная на противку тому отпоръ чинила, же кн(я)зь Василей до того замку ничего мети не можетъ, бо, дей, то не есть его отчизна, ани выслуга кн(я)зя Костянтиновича, але есть властный замокъ материстый небощика, мальжонка моего, князя Ильи Костянтиновича по матъце его, кн(я)гини Настаси Семеновне Гольшанской, первой жоне кн(я)зя Костянтиновича, который замокъ по смерти кн(я)зя Ильиной на мене и на дочку н(а)шу спадкомъ пришло. И штогъ дотычетъ тое присеги, которе ся по ней кн(я)зь Василей домагаеть, поведила, же она тому выроку и найденью короля его м(и)л(о)сти, пана отца нашего, неомтмовляеть досыть вчинити и оную присегу, кгдады она то по ней мети хочеть, водле невинности своее вделати волю маеть.

И мы, обмовивши в томъ с Паны Радами н(а)шими ихъ м(и)л(о)стью, промежку ими то зн(а)шли и казали, ижъ кн(я)гини Ильиная в томъ кн(я)зю Василью, деверу своему, присегу телесную вчинити повинна, яко жъ той присязе и рокъ есмо третий день зложили на том, ижъ вжо она некоторыхъ в себе листовъ на именья небощика, кн(я)зя Костянтиновича, отчизные, купленые и выслужные, которые сыну его, кн(я)зю Василью, || [59] яко отчичу на его отчизну прислухають, такъ тежъ ани того листу-данины короля его м(и)л(о)сти, отъца н(а)шого, выслуги кн(я)зя Костянтиновича на тотъ замокъ Ровеньский, в себе не маеть, ани оныхъ ведаеть. То пакъ после того выроку н(а)шого г(о)с(по)д(а)рьского, кгдады тотъ рокъ присязе пришло, и кн(я)зь Василей кн(я)гиню Ильиную Бияту на присегу вель, а она тежъ тую присегу телесную на томъ, на чомъ вырокъ н(а)шъ г(о)с(по)д(а)рьский вышоль, водле обычая права вчинила, же в себе жадныхъ листовъ на именья небощика кн(я)зя Костянтиновича отчизные, купленые и выслужные, ани того листу-данины короля его м(и)л(о)сти выслуги на замокъ Ровеньский не маеть, ани о нихъ ведаеть.

⁷ У попередній публікації прізвище пропущене.

⁸ У попередній публікації пропущена літера “і”.

⁹ У попередній публікації пропущена літера “з”.

¹⁰ Речення дописано у кінці цього документа.

¹¹ У попередній публікації “Соколский”.

¹² У попередній публікації попушена літера “з”.

¹³ У попередній публікації слово відсутне.

¹⁴ У попередній публікації сигнатура відсутня.

¹⁵ У попередній публікації документ класифіковано як “вырок”, а не “потверженъе вырокомъ”. Відповідно і заголовок написано по іншому.

¹⁶ У попередній публікації продовження інтитуляції відсутне.

¹⁷ У попередній публікації пропущене слово “ее”.

И то они, обе две стороне, пришедши перед нас оповедили, же тому вырок н(а)шому г(о)с(по)д(а)рьскому о тую присегу вжо досыть стало, гдеж кн(я)гини Ильина не яко жалобиве то перед себе брала, иж кн(я)зь Василей не бачачи на повинность кровности их, которую они промежку себе мають, от тое присяги вольное е вчинити не хотел. А кн(я)зь Василей поведил, иж ся онъ тое присяги в тотъ обычай по ней домагал, иж ему многих листов на именья его недоставаетъ, а кгда жъ, дей, присегнула, тогда вжо нетъ о што мовити.

И мы, порозумевши тому, иж кн(я)гини Ильина вырок отца н(а)шого иншому досыть вчинила и оную присегу телесную о вси таковые листы, которых ся в нее кн(я)зь Василей надевал, такъ тежъ и на данину замьку Ровенского же в себе жадных листов-выслуги отца его, кн(я)зя Костянттина, на тотъ замокъ Ровенский она не маєт, ани о них ведаеть, присегу вделала; а кн(я)зь Василей кгда тежъ то поведил, иж коли ся вжо тая присега стала, тогда тежъ ему большей того нетъ о што мовити, дали есмо на то кн(я)гини Ильиной, же она тому праву и вырок н(а)шому досыть вчинила, сес н(а)шъ листъ и о тотъ замокъ Ровенский ее самую и дочку ее, кн(я)жну Альжбету, от кн(я)зя Василья правых есмо знашли, же онъ того замьку з именьи к нему стародавна прислухаючими через то под ними, ани потомъки их поискивати, ани ся его большей того впомянати, не маєт на вечные часы. Лечъ кн(я)гини Ильина, кн(я)гини Бията, и дочка ее, кн(я)жна Альжбета, и е¹⁸ властные потомки мають тотъ замокъ и з именьи к нему прислухаючими на себе держати и его вживати, яко властности своее, водле листовъ, которые на то в себе мають.

И на то дали есмо кн(я)гини Ильиной и дочке ее, кн(я)жне Альжбете, сес н(а)шъ листъ, до которого и печать н(а)шу привесити казали.

При томъ были Панове Рада н(а)ша: кн(я)зь Павел, бискупъ виленьский, кн(я)зь Юрей Фалчевский, бискупъ луцкий и берестейский, кн(я)зь Венъславъ, бискупъ жомойтский, а воевода виленьский, каньцлер н(а)шъ, державца бобруйский и борисовский, || [59зв.] панъ Янь Юревичъ Глебович, панъ виленьский, державца упитьский, панъ Григорей Григоревич Остиковича, воевода троцкий, кн(я)зь Янушъ Юревичъ Гольшанский, панъ троцкий, староста жомойтский, державца плотелский и телшовский, панъ Еронимъ Александровичъ Ходкевича, а маршалокъ земьский, державца шовленский, панъ Миколай Янович Радвил, а маршалокъ дворный, подскарбий земьский, писар н(а)шъ, староста слонимский и мстибоговский, державца дорсунишский, бирштанский и зеленьский, панъ Иванъ Горностаи и иные Панове Рада н(а)ши.

Писанъ у Вилни под лет Бож(его) нарож(еня) 1546, м(е)с(я)ца октябрия, 27¹⁹ ден. Индиктъ 5.
Sigismundus Augustus Rex.²⁰

Валериянь, писар.²¹

Оригинал: Российский государственный архив древних актов. – Ф. 389 (Литовская метрика). – Оп. 1. – Ед. хр. 31. – Л. 58об. – 59об.

Публікації: Ващук Д. Місто Рівне у документах Литовської Метрики (за матеріалами 29-ї Книги Записів) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 22. – Рівне: РДГУ, 2011. – С. 262 – 263.

№ 3. 1559, червня 7. Краків. Визнання княгині Беати Острозької, дружини князя Іллі Острозького, свого листа-запису, яким вона відписала на користь свого сина і зятя, князя Семена Юрійовича Слуцького, замок Рівне, половину замку Степаня, замок Берездів або Хлапотин, замок Сатіїв або Жарнівка з усіма прилеглими землями, на вічність.

[209] **Визнане кн(я)гини Илиное Острозское, кн(я)гини Бияты с Костелца, листу запису ее, которыи записала сыну и зятю своему, кн(я)зю Семену Юревичу Слуцкому замок Ровное, ползамку Степаня, замок Берездов або Хлапотин, замокъ Сатыее або Жарновка зо всеми належностями на вечность.**

Жикгимонт Август, Божю м(и)л(о)стью король полский, великий княз литовский, руский, пруский, жомойтский, мазовецкий и иныхъ.

Ознаймуемъ симъ нашимъ листомъ.

Ижъ приехавши тыхъ часоѳ здесь до Кракова старостина браславская и веницкая, кн(я)гини Ильина Костентиновича Острозская, кн(я)гини Бията с Костелца, и оповедавши хоробу свою через посланцовъ своихъ била намъ чоломъ, абыхмо ку ней для врьядного сознания ее очевидного и оповеданья некоторыхъ записовъ ее, врьядниковъ нашихъ дворныхъ, кгдажъ у насъ сама быти для то(о) немогла послати. Где з росказанья нашего устного, маршалъки и писары наши, панъ Остафей Воловичъ, староста могилевский, державца медницкий, усвятъский и озеричский, панъ Янь Шымъкович, староста тыкотинский, и писар нашъ, коноуший городеньский, державца ошмянский, утеньский и красносельский, панъ Янь Гайко у нее бывши намъ оповедили, што жъ она вызнала перед нами очевисте и запис свой на паркгамине писаный под сведомомъ и печатями Пановъ Рад и иныхъ людей добрыхъ оказывала, иж кн(я)зю Семену Юревичу Слуцкому дала и даровала на вечность именья свои, замокъ Ровное, ползамьку Степанъ, замокъ Берездовъ называемый Хлапочынь, замокъ Сатыевъ речоный Жарновка з мesty, з дворы, з селы и присельки ку нимъ прислухаючыми, которые замьки и именья даровалъ ей малъжонокъ ее, староста браславский и веницкий, небощикъ кн(я)зь Илья Костентиновичъ Острозский. || [209зв.] А якимъ обычаемъ и способомъ она тые замьки перво речоные кн(я)зю Семену Слуцкому даровала, то меновити в томъ листе шырокими словы написано, где тотъ листъ оныи врьядники наши дворныи перед нами оказывали просечы именьемъ кн(я)гини Илиное, абыхмо тое оповеданье и запис ее до книгъ нашихъ каньцлярейскихъ увести и вьписати казали.

Ино ачькольвекъ мы права нашего г(о)с(по)д(а)рьского, естли бысмы которое тепер мели або быся на потомъ и коли отворило, нашло и показати могло, на тые именья вышей мененые, а на более быломъ бы, што тамъ межы тымъ выслуги намъ и столу нашему, вперед належачое, чымъ бы ни хто в томъ дому шафовати не могъ без воли и дозволения нашего, и над Статутъ земьский ни в чомъ неотступуемъ, ненарушываемъ и его при моцы заставляемъ на вси потомъные часы, ведже позволивши в той прозбе кн(я)гини Илиное тое сознание, оповеданье ее м(и)л(о)сти перед оными врьядниками нашими дворными до Рады нашею присяглыми и отъ нас на то посылаными такъ, яко бы се очевисте перед нами самимъ господаремъ деяло и стало, принявши и при томъ листъ а запис ее до книгъ нашихъ каньцлярейскихъ вписати казали, который такъ се в себе маєт:

“Я, кнегини Ильина Костентиновича Острозская, кн(е)гини Бията с Костелца, чыню явно и сознавамъ симъ моимъ листомъ.

Ижъ давшы я в малъжьство цорку мою, намилейшую кн(я)жну Гальжбету за ясне вельможное княже его м(и)л(о)сть, кн(я)же Семиона Юревича Слуцкого, узналамъ великую ласку и склоньную м(и)л(о)сть ку цорке моеи и пыльное заховане ку мне, матьце их, ижъ его м(и)л(о)сть в небезпечности и потребе моеи во Львове опуститъ мене не рачилъ и самъ себе в небезпечност здоровья своего для мене и цорки моее милое вдаль и со мною во Львове мешкалъ, а потомъ з немало почьтомъ приятель и слутъ своихъ мене выпровадилъ, што без великого накладу и кошту быти немогло, про то я менованая кн(е)гини Ильина все то || [210] хотечы его м(и)л(о)сть вызнати и утраты нагородити, а тымъ склоньнейшого приязнью ку мьне узнати даю, дарую и записую вперед речоному сыну и зятю моему милому, кн(я)жати Семионову Слуцкому, замьки и именья мои волостные, мне отъ небощика кн(я)зя Иллы Костентиновича Острозского, старосты браславского и веницкого, паня а малъжонка моего м(и)л(о)стивого дарованые, тоест замокъ Ровное, ползамку Степаня, замокъ Берездово называемый Хлапочынь, замокъ Сатыевъ называемый Жарновка, з мesty, з мешаны и з мескими пожитъками и пашнями, з дворы и з дворцы, з селы и присельками, з ставы и з ставищами, з млыны и ихъ вымельки, з дворы и селы боярскими, и со всимъ, яко се тые замьки и мesta, дворы и волости, и села к нимъ прислухаючые, сами в себе и въ своихъ пожитъкахъ мають, и якомъ я тыхъ замьковъ и именьей по смерти малъжонка моего у вживаню была, тымъ всимъ правомъ и дедицтвомъ сына и зятя моего милого, кн(я)же Семиона Слуцкого и тыми вышей меноваными именьями дарую и вжо отъ сего часу в справу и емощь владность в руки, в держанье и оборону его м(и)л(о)сти подаю на вечные часы, яко жемъ то будучы во Львове testamentомъ моимъ увернила. А тепер еще тымъ листомъ моимъ записнымъ упевнямъ и потвержамъ, ижъ ни хто иной, одно его м(и)л(о)сть кн(я)же Семионъ кн(я)же Слуцкое, сынъ и зять мой милый, тыи вси замьки, мesta и дворы вышей помененые, з дворы и дворцы, и волостыи и зъ ихъ пожитъками, в моцы, в справе владности и обороне метъ радит и справоват

¹⁸ У попередній публікації “ихъ”.

¹⁹ У попередній публікації стоить дата “18”.

²⁰ У попередній публікації сигнатура відсутня.

²¹ У попередній публікації сигнатура відсутня.

ними, яко властью своєю шафовать, на вечные часы маєт. Нижли я зоставую себе вольность уживанья тыхъ именовъ, где бых до которого приехала же вшелекое владности росказанья и уживанья пожитковъ и послушенства подданныхъ, не маєт мне сынъ и зять мой милыйъ забороняти. А вежде и то праву его м(и)л(о)сти не маєт шкودити, бо вжо через то || [210зв.] другимъ описомъ ани тестаментомъ моимъ тыхъ вышей мененыхъ замковъ и именовъ отъ его м(и)л(о)сти отдаляти ниякими причинами не хочу и не буду мочи, а ниhto оный одно его м(и)л(о)сти кн(я)же Семионъ Слуцкий, по смерти моей за моимъ правомъ, которое я на его м(и)л(о)сти вливамъ, воленъ будетъ тыми замкы, дворы и селы вышей менеными, яко сынъ и зять мой милый, владать, шафовать водле воли а мысли своее, где хотя ихъ оборочать.

И на то есьми его м(и)л(о)сти дала сесь мой листь з моею печатью, и с подписомъ руки моее властьюе.

А при томъ были и того добре сведоми вельможный пань его м(и)л(о)сти, пань Станиславъ Кграбянатеиъ, чыне воевода краковский, староста любельский, бельский и уренъдовский, а его м(и)л(о)сти кн(я)же Иванъ Федоровичъ Чорторыйский, а уряники его королевское м(и)л(о)сти дворные онога паньства Великого кн(я)зьства Литовского, ихъ м(и)л(о)сти пань Янь Еронимовичъ Ходкевичъ, стольникъ, пань Остафей Воловичъ, маршалокъ и писар, староста медницкий и могилевский, державца усятский и озерический, пань Янь Шымковичъ, маршалокъ и писарь, староста тыкотинский, пань Янь Николаевичъ Гайко, писар, конюший городенский, державца ошменский, утенский и красносельский, а пань Михайло Свиносский. Якожь ихъ м(и)л(о)сти за моею прозбою печати свои приложили к сему моему записному листу.

Писанъ у Кракове лета Божего нароченья тисеча пятсот петдесят девятого, м(е)с(я)ца мая, двадцатого дня¹.

И на то дали есмо кн(я)зю Семену Слуцкому сесь наш листь альбо выпис с книг наших под нашою печатю.

Писан у Кракове лета Божего нароченья 1559, месяца июня 7 дня. ||

Оригінал: Российский государственный архив древних актов. – Ф. 389 (Литовская метрика). – Оп. 1. – Ед. хр. 38. – Л. 209 – 210об.

Джерела та література

1. Российский государственный архив древних актов. – Ф. 389. Литовская Метрика. – Оп. 1. – Ед. хр. 31.
2. Российский государственный архив древних актов. – Ф. 389. Литовская Метрика. – Оп. 1. – Ед. хр. 38.
3. Німчук В. Правила видання пам'яток писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції. – К., 1995. (проект).

УДК 398.3 (=161.2) (292.452)

О. Серебрякова

МАНТИЧНІ ДІЇ З КІЛКАМИ В ОБРЯДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЖИТЕЛІВ ЧЕРКАЩИНИ

У статті на основі етнографічних даних і польових матеріалів проаналізовано ворожіння з кілками у традиції українців Черкащини. З'ясовано, що вони є загальноукраїнськими, виявлено їхню семантику та локальну специфіку.

Ключові слова: ворожіння (гадання, дивінації, мантичні дії/практики), кілок, пліт, рахувати, весілля, дієвання.

In the article based on author's own field materials has been analysed a kind of traditional divinations made by means of pegs in Cherkasy land Ukrainians' ritualism. It has been proven that mentioned mantic acts were spread along the whole of Ukraine, was open semantics and some local features.

Keywords: fortune telling (divinations, mantic actions/practices), peg, raft, count, marriage, girlhood.

Пошук друкованих праць, які торкаються обраної проблематики, виявив лише дві. Принагідні згадки у відповідних розділах про календарну обрядовість на досліджуваному терені містять праці А. Кримського і М. Максимовича [14; 17]. Серед етнологічних видань, які з'явилися останнім часом, відзначимо монографію Л. Горошко, у якій розглянуто дівочі ворожіння з використанням води [7, с. 83-90, 94-98]. Тому стаття в основному ґрунтуватиметься на власних польових матеріалах, а також дослідниці Л. Горошко, які призьбірано впродовж 2008-2010 років під час експедицій у села Корсунь-Шевченківського, Канівського, Черкаського, Золотоніського районів Черкаської області.

З-поміж різних обрядодій, приурочених до зимового циклу календарних свят, як відомо, помітне місце посідали ворожіння. За їхньою допомогою наші предки віддавна намагалися довідатися про майбуття, передбачити власну життєву долю. Один із багатьох способів, який, як вірили, може висвітлити це приховане прийдешнє, – певні дії з тими чи іншими предметами, зосібна з кілками плоту.

На досліджуваному терені це загальнопоширене в Україні дівоче гадання, має свої особливості. За етнографічними фіксаціями, зазвичай увечері в одне із зимових свят (Андрія, Святий вечір, Меланку), відданиці підходили до плоту і найчастіше лічили кілочки від початку до кінця примовкою “то вдовець – то молодець” (або навпаки)¹. На якому слові закінчився підрахунок, за такого й мала б вийти заміж. Цей спосіб дивінації, що ним послуговувалися на свято Катерини, записала у Попівці Звенигородського повіту С. Терещенко ще у 20-х роках ХХ ст. Сучасні польові матеріали свідчать, що найпопулярнішою при рахуванні кілків була саме ця словесна формула (с. Пішки, Виграїв, Глушки, Кошмак, Квітки, Кірове, Ситники, Сахнівка, Набутів Корсунь-Шевченківського р-ну; Таганча, Яблунів, Хмільна, Межиріч, Лука, Тростянець Канівського р-ну) [1, арк. 5; 3, арк. 6-7, 15, 82, 90, 97, 116, 130, 151, 168, 187-188, 214, 227, 229, 239; 14, с. 200]. Її застосовували й жителі інших регіонів України (Бойківщина, Лемківщина, Полісся, Поділля, Слобожанщина) [4, с. 75; 5, с. 102; 6, с. 3; 9, с. 79; 11, с. 51; 12, с. 63; 18, с. 189; 19, с. 20; 21, с. 72; 25, с. 357; 26, с. 54; 27, с. 130; 28, с. 70; 31, с. 5; 32, с. 260].

Скажімо, у Хвильово-Сорочині (Золотоніського р-ну) дівчина починала лічбу від кілка, на якому закінчила її попередниці, а у Деренківці (Корсунь-Шевченківського р-ну) рахуванню передувало покладання на першому колику обрядового хліба: “...На першому стовпці положимо книша, а потом, який вийде до кінця. На одному тині щитали. Та з краю почне, а та ж отак надійде трошки від цієї, бо як із краю, то воно ж однаково попаде... і що в їх вийде: “удівець” чи “молодець”? [3, арк. 25-26, 353]. Переважно за допомогою традиційних поминальних страв (куті, млинчик, пирогів, хліба) намагалися задобрити духів-опікунів, які, за віруваннями, виступали посередниками між світами і допомагали у визначенні долі. Тому використання ритуальної їжі у процесі мантичних дій можна вважати пожертвою померлим пращурам.

Ще одним “учасником” мантичних практик був елемент жіночого одягу. Так, за даними із смт. Стеблів (Корсунь-Шевченківського р-ну) дівчата лічили кілки по черзі, попередньо відмірявши на тині сім поясів: “... оце, що поясом одміряли і тут давай: “удівець”, “молодець” (середину щитали)... Да, да, далі продовжували – оце сім поясів одщитала одна і перещитала так “удівець”, “молодець”... друга одщитала і третя” [3, арк. 40].

У інших наддніпрянських селах, хапаючись за коли плоту на свято Андрія чи Меланки, панянки намагалися довідатись, чи одружаться вони цього року. Для цього відлік парами починали з краю тину і йшли до кінця (с. Ситники, Черепин Корсунь-Шевченківського р-ну; Яснозір'я Черкаського р-ну; Плешкані, Ковтуни, Шабельники Золотоніського р-ну) або ж назначали місце, наприклад, зсердини (с. Заріччя Корсунь-Шевченківського р-ну). За повір'ями, які також побутували на бойківському Підгір'ї, Північній Лемківщині (Сяноччина), кінцева парна цифра означала, що цього року дівчина справлятиме весілля, “буде у парі”. У разі, якщо в кінці тину їх виявилось не допари, “то треба ще посидити у дівках”. Однак маємо приклади й інших тлумачень результатів ворожіння. Скажімо, у Заріччі (Корсунь-Шевченківського р-ну) занотовано нетипове пояснення, відміне від традиційних: “А як оце прийшов: “пара”, “пара”, “пара” і остається одно, значить хтось помре або шось трапиться. То правда”. А у Шабельниках (Золотоніського р-ну) вважали так: “... як допари, то молодець, це за хлопця вийдеш, а як не допари, то за удовця...” [3, арк. 107, 138, 154, 160, 275, 293, 323; 15, с. 49; 30, с. 203].

“Віщий” кілочок також міг “підказати” відданиці, які фізичні властивості матиме її суджений, його матеріальний стан та ін. До прикладу, на Золотоніщині вважали, що корявий, кривий кілок пророкував старого чоловіка, натомість гарний, гладенький –

¹ Таким же вербальним супроводом користувались дівчата зі с. Полствин (Канівського р-ну), проте рахували не весь пліт, а лише від одного до дев'ятого кілочка [3, арк. 193].